

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خراسان بزرگ در عهد تیموری

(۷۷۱ تا ۸۵۰ هجری قمری)

تالیف:

دکتر اعظم کلانتر

انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)

سرشناسه: کلاتر، اعظم، ۱۳۵۸-

عنوان و نام پدیدآور: خراسان بزرگ در عهد تیموری (۷۷۱ تا ۸۵۰ هجری قمری)/ تالیف اعظم کلاتر.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۲۶۰ ص.

شابک: ۶-۵۱۴-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸، ۲۲۸۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۴۷-۲۶۰.

موضوع: خراسان -- تاریخ -- تیموریان، ۷۷۱-۹۱۱ق.

موضوع: Khorasan (Iran: Province) -- History -- Teimurids, 1370-1505

موضوع: خراسان -- جغرافیای تاریخی

موضوع: Khorasan (Iran: Province) -- Geography, Historical

موضوع: خراسان -- اوضاع اجتماعی -- ۷۷۱ - ۹۱۱ق.

موضوع: Khorasan (Iran: Province) -- Social conditions-- 1370 - 1505

موضوع: ایران -- تاریخ -- تیموریان، ۷۷۱ - ۹۱۱ق.

موضوع: Iran -- History -- Timurids, 1370 - 1505

موضوع: ایران -- سیاست و حکومت -- ۷۷۱-۹۱۱ق.

موضوع: Iran -- Politics and government -- 1370-1505

رده بندی کنگره: DSR۲۰۱۷

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۸۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۹۱۶۷۷۷

انتشارات موجک (ناشر دانشگاهی)

واتساپ: ۰۹۳۶۳۰۳۱۲۵۸ کانال: telegram.me/mojak1

تلفن مرکز پخش: ۰۲۶۳۲۷۰۵۳۱۸ - ۰۲۶۳۲۷۰۲۶۵۹ - ۰۲۱۶۶۱۲۷۵۹۳ - ۰۲۱۶۶۴۲۹۷۳۳

ایمیل: mojakpublication@yahoo.com

سایت: www.mojak.ir

عنوان: خراسان بزرگ در عهد تیموری (۷۷۱ تا ۸۵۰ هجری قمری)

تالیف: دکتر اعظم کلاتر

مشخصات ظاهری: ۲۶۰ صفحه، قطع وزیری

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۱، تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۲۲۸۰۰۰۰ ریال، شابک: ۶-۵۱۴-۹۹۴-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات موجک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ و تکثیر این اثر را به هر شکل و صورت اعم از فتوکپی، چاپ کتاب و ... را ندارد. متخلفین به موجب بند ۵ ماده قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

تقدیم به

روح پدرم

امیرحسن کلانتر عزیزم

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۳	پیش گفتار.....
۱۵	فصل اول: تاریخ نگاری دوره تیموری.....
۱۵	۱-۱ عصر تیمور.....
۱۷	۲-۱ تاریخ نگاری دوره تیموری و معرفی و بررسی برخی از منابع اصلی.....
۱۹	۳-۱ ظفرنامه شامی.....
۲۱	۴-۱ منتخب التواریخ.....
۲۳	۵-۱ مجمع التواریخ سلطانیه.....
۲۵	۶-۱ مجمل فصیحی.....
۲۸	۷-۱ عجایب المقدور.....
۲۹	۸-۱ ظفرنامه‌ی یزدی.....
۳۰	۹-۱ مطلع سعدین مجمع بحرین.....
۳۱	۱۰-۱ روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات.....
۳۳	۱۱-۱ روضه الصفا.....
۳۴	۱۲-۱ حیب السیر.....
۳۵	۱۳-۱ سفرنامه‌ها: سفرنامه‌ی ابن بطوطه.....
۳۶	۱۴-۱ سفرنامه‌ی کلاویخو.....

فصل دوم: جغرافیای طبیعی خراسان ۳۹

- ۳۹ ..... ۱-۲ وجه تسمیه خراسان
- ۴۰ ..... ۲-۲ حدود جغرافیایی خراسان بزرگ
- ۴۳ ..... ۳-۲ نواحی و شهرهای مهم خراسان
- ۴۴ ..... ۱-۳-۲ ربع بلخ
- ۴۸ ..... ۲-۳-۲ شبورقان (شبورغان)
- ۴۸ ..... ۳-۳-۲ ربع مرو
- ۵۰ ..... ۴-۳-۲ ولایات تابعه مرو
- ۵۰ ..... ۵-۳-۲ ربع نیشابور
- ۵۴ ..... ۶-۳-۲ مشهد
- ۵۵ ..... ۷-۳-۲ طوس (توس)
- ۵۷ ..... ۸-۳-۲ بیهق (سبزوار و جوین)
- ۵۸ ..... ۹-۳-۲ ابیورد، کلات
- ۵۹ ..... ۱۰-۳-۲ خبوشان (قوچان)
- ۶۰ ..... ۱۱-۳-۲ اسفراین
- ۶۰ ..... ۱۲-۳-۲ ربع هرات
- ۶۶ ..... ۱۳-۳-۲ جام
- ۶۶ ..... ۱۴-۳-۲ سرخس
- ۶۹ ..... ۴-۲ راه‌های خراسان

فصل سوم: اوضاع ایران در آستانه حمله تیمور ۷۳

- ۷۳ ..... ۱-۳ فترت بین ایلخانان و تیموریان
- ۷۴ ..... ۲-۳ آل چوپان یا چوپانیان
- ۷۴ ..... ۳-۳ آل جلایر یا ایلکاتیان
- ۷۴ ..... ۴-۳ آل مظفر

- ۷۵..... ۳-۵ تیمور از تولد تا فتوحات
- ۷۸..... ۳-۶ خراسان هنگام ظهور تیمور
- ۸۰..... ۳-۷ تیمور و آل کرت
- ۸۴..... ۳-۸ تیمور و خاندان جانی قربانی
- ۸۵..... ۳-۹ تیمور و سرداران
- ۹۱..... ۳-۱۰ تیمور و طغای تیموریان

فصل چهارم: خراسان پس از تیمور..... ۹۳

- ۹۳..... ۴-۱ مرگ تیمور
- ۹۶..... ۴-۲ حکومت شاهرخ بر خراسان
- ۱۰۶..... ۴-۳ روابط خارجی خراسان بزرگ در عصر تیموری
- ۱۰۷..... ۴-۴ روابط با چین در دوره شاهرخ
- ۱۰۹..... ۴-۵ ارتباط با هند در زمان شاهرخ
- ۱۱۱..... ۴-۶ ارتباط با مصر و روم و مغولستان در دوره شاهرخ

فصل پنجم: تحولات فرهنگی خراسان در دوره تیموری..... ۱۱۳

- ۱۱۳..... ۵-۱ نگاهی به اوضاع مذهبی خراسان تا تشکیل تیموریان
- ۱۱۸..... ۵-۲ مذهب در دوره تیموری
- ۱۲۰..... ۵-۳ تسنن در خراسان
- ۱۲۱..... ۵-۴ تشیع در خراسان
- ۱۲۲..... ۵-۵ شاهرخ و شیعیان خراسان در دوره تیموری
- ۱۳۰..... ۵-۶ حرم مطهر رضوی در دوره تیموری
- ۱۳۲..... ۵-۷ صاحبان مسالک در خراسان بزرگ
- ۱۳۵..... ۵-۷-۱ نعمت الهیه
- ۱۳۸..... ۵-۷-۲ نقشبندیه

۱۴۲ ..... نوربخشیه ۳-۷-۵

۱۴۵ ..... حروفیه ۴-۷-۵

فصل ششم: علوم دینی و شعر در عصر تیموری ۱۵۵

۱۵۵ ..... ۱-۶ علوم دینی در عصر جانشینان تیمور

۱۵۷ ..... ۲-۶ شعر

۱۶۳ ..... ۳-۶ موضوعات شعری در عصر تیموری

۱۶۴ ..... ۴-۶ زبان

۱۶۵ ..... ۵-۶ قالب‌های شعری

۱۶۷ ..... ۶-۶ معرفی چند شاعر

۱۶۷ ..... ۱-۶-۶ ابن حسام

۱۶۹ ..... ۲-۶-۶ جامی

فصل هفتم: معماری و بناها در عصر تیموری ۱۷۳

۱۷۳ ..... ۱-۷ معماری خراسان دوره تیموری

۱۷۵ ..... ۲-۷ بناهای خراسان

۱۷۶ ..... ۱-۲-۷ مساجد

۱۷۷ ..... ۲-۲-۷ مسجد جامع گوهرشاد (هرات)

۱۷۷ ..... ۳-۲-۷ مسجد جامع گوهرشاد (مشهد)

۱۷۹ ..... ۴-۲-۷ مسجد جامع خواف

۱۸۰ ..... ۵-۲-۷ مسجد جامع و مدرسه فیروزشاه تربت جام

۱۸۰ ..... ۶-۲-۷ خانقاه‌ها و زیارتگاه‌ها

۱۸۲ ..... ۷-۲-۷ آرامگاه گوهرشاد (هرات)

۱۸۲ ..... ۸-۲-۷ مدارس

۱۸۴ ..... ۹-۲-۷ مدرسه‌ی پریزاد

- ۱۸۵ ..... ۱۰-۲-۷ مدرسه‌ی غیاثیه خردگرد خواف
- ۱۸۶ ..... ۱۱-۲-۷ باغ‌ها
- ۱۸۷ ..... ۱۲-۲-۷ چادرها
- ۱۸۷ ..... ۱۳-۲-۷ رواق‌های دارالسیاده، دارالحفاظ و دارالسلام
- ۱۸۹ ..... ۱۴-۲-۷ تایباد - بقعه‌ی شیخ زین‌الدین
- ۱۹۰ ..... ۳-۷ معمار دوره تیموری

فصل هشتم: هنر در عصر تیموری ۱۹۵

- ۱۹۵ ..... ۱-۸ نقاشی و نقاشان خراسان در دوره تیموری
- ۱۹۹ ..... ۲-۸ کتابخانه‌ها و کتاب آرایی
- ۲۰۱ ..... ۳-۸ خطاطان و خوشنویسان
- ۲۰۵ ..... ۴-۸ موسیقی و موسیقی‌دانان خراسان دوره تیموری

فصل نهم: تحولات اجتماعی خراسان در دوره تیموری ۲۱۱

- ۲۱۱ ..... ۱-۹ طبقات اجتماعی خراسان عصر تیموری
- ۲۱۴ ..... ۲-۹ ساختار جوامع شهری خراسان دوره تیموری
- ۲۲۴ ..... ۳-۹ ساختار جوامع روستایی خراسان عهد تیموری
- ۲۲۸ ..... ۴-۹ ساختار قبیله‌ای خراسان عهد تیموری
- ۲۳۳ ..... ۵-۹ وضع اجتماعی زنان در عهد تیموری
- ۲۳۶ ..... ۶-۹ ورزش‌ها و سرگرمی‌های مردم خراسان دوره تیموری
- ۲۳۸ ..... ۷-۹ سوگواری‌ها و جشن‌ها
- ۲۴۰ ..... ۸-۹ پارچه بافی و سنگ تراشی در خراسان تیموری

فصل دهم: نتیجه‌گیری ۲۴۳

۲۴۷	..... منابع
۲۴۷	..... الف) منابع اصلی
۲۵۱	..... ب) کتب تحقیقاتی
۲۵۷	..... ج) سفرنامه‌ها
۲۵۷	..... د) مقالات
۲۵۹	..... منابع خارجی

پیش‌گفتار

عصر تیمور و جانشینانش یکی از اعصار مهم تاریخ ایران به شمار می‌آید. در ابتدا چنین به نظر می‌رسد که به علت جنگ‌های فراوان داخلی و خارجی، قتل و غارت و نبود امنیت و آرامش در این دوره آثار ادبی، هنری اندکی وجود داشته باشد. بعضی از محققین معتقدند این دوره، دوره انحطاط دانش و هنر است زیرا تازگی در آثار دیده نمی‌شود و فرهنگ و تمدن تیموری را دنباله‌ی تمدن مغولان می‌دانند، برخی نیز آن را رستاخیز یا رنسانس تیموری می‌دانند. اکثر محققین به تدوین اوضاع سیاسی پرداخته‌اند و مقوله‌های فرهنگی و اجتماعی را در درجه‌ی بعدی اهمیت در پژوهش‌های خود قرار داده‌اند.

موضوع این کتاب بررسی تحولات فرهنگی و اجتماعی خراسان بزرگ در عصر تیموریان از سال ۷۷۱ تا ۸۵۰ هجری می‌باشد و هدف آن مطالعه و بررسی وضعیت مذهبی، ادبی، هنری، اجتماعی، وضعیت شهرها، روستاها، قبایل و طبقات اجتماعی در سرزمین خراسان می‌باشد. پس از بررسی منابع اصلی و تحقیقاتی این نتایج به دست آمده است که در طول حاکمیت تیموریان بر خراسان مقدمات تغییرات وسیعی در زمینه‌های مختلف فراهم شده است.

مؤلف در بررسی وضعیت اجتماعی این دوره با از هم گسیختگی اجتماعی و نبود طبقات به معنی امروزی روبرو می‌شود. در تالیف کتاب سعی شده است عناصر تشکیل دهنده‌ی اجتماع شناخته شود. از یکسو مهاجرت قبایل همراه تیمور به خراسان باعث روی آوردن به شیوه‌ی زندگی کوچ‌نشینی شد و از دیگر سو حمایت دولت از شهر و شهرنشینی موجب بازگشت مردم به شهرهای بازسازی شده و رشد و رونق زندگی شهری و حرفه‌ها و پیشه‌ها و تجارت شد. وجود این دوگانگی در ساختار اجتماعی خراسان از مشخصه‌های عمده اجتماعی این عصر می‌باشد.

در برخی عرصه‌ها زمینه برای تغییر و تحول فراهم شده است، برای مثال مقدمات ظهور مکتب هرات و سبک هندی به ترتیب در هنر و ادب فراهم شد. در برخی زمینه‌ها در ابتدا دنباله‌روی از دوره مغول

دیده می‌شود و با گذشت زمان تغییرات خاص تیموری دیده می‌شود.
شیوه سازماندهی کتاب حاضر به صورت زیر می‌باشد.

فصل اول: تاریخ نگاری دوره تیموری

فصل دوم: جغرافیای طبیعی خراسان

فصل سوم: اوضاع ایران در آستانه حمله تیمور

فصل چهارم: خراسان پس از تیمور

فصل پنجم: تحولات فرهنگی خراسان در دوره تیموری

فصل ششم: علوم دینی و شعر در عصر تیموری

فصل هفتم: معماری و بناها در عصر تیموری

فصل هشتم: هنر در عصر تیموری

فصل نهم: تحولات اجتماعی خراسان در دوره تیموری

فصل دهم: نتیجه گیری

در پایان، بر خود لازم می‌دانم که از همه عزیزان و بزرگوارانی که در مراحل گوناگون آماده سازی این کتاب من را یاری نموده‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم.

دکتر اعظم کلانتر

زمستان ۱۴۰۱

Great Khorasan During the Timurid Era to 850 AH 771

Dr. Azam Kalantar

عصر تیمور و جانشینانش یکی از اعصار مهم تاریخ ایران به شمار می آید. در ابتدا چنین به نظر می رسد که به علت جنگ های فراوان داخلی و خارجی، قتل و غارت و نبود امنیت و آرامش در این دوره آثار ادبی، هنری اندکی وجود داشته باشد. بعضی از محققین معتقدند این دوره، دوره انحطاط دانش و هنر است زیرا تازگی در آثار دیده نمی شود و فرهنگ و تمدن تیموری را دنباله‌ی تمدن مغولان می دانند، برخی نیز آن را رستاخیز یا رنسانس تیموری می دانند. اکثر محققین به تدوین اوضاع سیاسی پرداخته‌اند و مقوله‌های فرهنگی و اجتماعی را در درجه‌ی بعدی اهمیت در پژوهش‌های خود قرار داده‌اند. موضوع این کتاب بررسی تحولات فرهنگی و اجتماعی خراسان بزرگ در عصر تیموریان از سال ۷۷۱ تا ۸۵۰ هجری می باشد و هدف آن مطالعه و بررسی وضعیت مذهبی، ادبی، هنری، اجتماعی، وضعیت شهرها، روستاها، قبایل و طبقات اجتماعی در سرزمین خراسان می باشد. پس از بررسی منابع اصلی و تحقیقاتی این نتایج به دست آمده است که در طول حاکمیت تیموریان بر خراسان مقدمات تغییرات وسیعی در زمینه‌های مختلف فراهم شده است.

